

УДК 343.21

ОБСТАВИНИ, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ ЗЛОЧИННІСТЬ НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ ЛІСУ

Скворцова О. В.

Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, Сімферополь, Україна

В статті аналізуються крайня необхідність, виконання наказу або розпорядження, а також діяння, пов'язане з ризиком (або виправданий екологічний ризик), як обставини, що виключають злочинність незаконної порубки лісу. Сформульовано їхні ознаки. Відзначається вплив даних обставин на окреслення рамок кримінальної відповідальності за незаконну порубку лісу.

Ключові слова: крайня необхідність, виконання наказу або розпорядження, виправданий екологічний ризик, умови правомірності рубки лісу.

Визначаючи відповідальність та покарання за незаконну порубку лісу, суд має визначити як передумову не тільки те, що здійснене особою діяння є злочином, і в її діях є ознаки певного складу злочину (ст. 11 Кримінального кодексу (далі – КК) України), але й те, що в справі немає обставин, які виключають злочинність діяння.

Таким чином, може скластися ситуація, коли відповідальність за це діяння не настає, а саме, коли є умови правомірності рубки лісу.

У дореволюційній, післяреволюційній та сучасній літературі з кримінального права обставини, що усувають злочинність діяння, розглядаються як щось загальне, як сукупність правових норм, що становлять відокремлену частину кримінального права та регулюють певний вид однорідних суспільних відносин [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8 тощо]. У літературі переважає думка про єдність юридичної природи цих обставин, які, по суті, утворюють окремий правовий інститут. Ці обставини не лише виключають караність вчиненого діяння, але й одночасно є обставинами, які виключають склад злочину в дії або бездіяльності особи [9, с. 354].

Зазначений підхід, певна річ, приводив до виокремлення особливого кола таких обставин, до складання їхнього переліку. Зрозуміло, що залучення до такого роду переліку саме собою означає визнання спільності аналізованих явищ. Дотримуючись саме таких наукових поглядів, законодавець у новому КК України 2001 року вперше виділив такі обставини в самостійний розділ VIII Загальної частини.

Проаналізуємо деякі з цих обставин як єдиний правовий інститут стосовно такого екологічного злочину, як незаконна порубка лісу.

Отже, до кола аналізованих обставин, що виключають злочинність незаконної порубки лісу, ми залучили: крайню необхідність; виконання наказу або розпорядження; діяння, пов'язане з ризиком (або виправданий екологічний ризик). На жаль, аналіз судово-слідчого і статистичного матеріалу в межах АР Крим з початку 2001 року, а також результати опитувань і анкетування показали відсутність практики припинення кримінальних справ або відмови в їхньому порушенні за фактом порубки лісу за наявності вищенаведених підстав. Тому аналіз зазначеного кола обставин, що виключають злочинність незаконної порубки лісу, здійснюватиметься шляхом дослідження теоретичного матеріалу та положень чинного кримінального законодавства.

Крайня необхідність регламентується ст. 39 КК України. Відповідно до закону, не є екологічним злочином заподіяння шкоди довкіллю внаслідок усунення небезпеки, що загрожує

інтересам держави і суспільства, особистості, правам даної особи та інших громадян. При цьому треба, щоб були виконані наступні умови: небезпека не могла бути усунена іншими засобами, а заподіяна довкілню шкода є менш значною, ніж відвернена шкода. Стан крайньої необхідності виникає там, де стикаються два охоронюваних законом інтереси, і збереження більш важливого з них досягається через жертвування менш важливим. Особа, яка опинилася в стані крайньої необхідності, з двох небезпек обирає меншу і шляхом свідомого порушення одного з інтересів рятує другий, більш важливий за своїм характером та значенням.

Небезпека для правоохоронюваних інтересів може походити з різноманітних джерел. Ними можуть бути стихійне або суспільне лихо (повені, обвали, зсуви, зливи тощо), вплив джерел підвищеної небезпеки (наприклад, при аваріях або катастрофах), інші екстремальні ситуації. Так, незаконна порубка лісу задля недопущення вогню до найближчих будинків селища у випадку лісової пожежі, що виникла внаслідок грози і швидко поширюється, для уникнення людських жертв не вважатиметься суспільно небезпечним діянням. Водночас, джерелами небезпеки можуть бути якісь фізіологічні процеси людини, пов'язані з безумовною потребою в забезпеченні життєвих функцій (потреба в їжі, воді, пальному, дахові тощо). Цікаво, що в дореволюційному кримінальному праві законодавець прямо окреслював випадки здійснення незаконної порубки лісу, коли такі не вважатимуться злочинними – «мелочныя лесныя порубки, сделанныя проезжающими въ лесу для необходимой въ пути починки, то есть по соображениямъ крайней нужды въ дереве, каковую может встретить на пути обломавшейся путешественникъ» [10, с. 486].

Важливо відзначити, що правомірна шкода природному середовищу шляхом незаконної порубки лісу може бути заподіяна лише протягом часу, поки існує стан крайньої необхідності. Якщо ж такий стан ще не виник або, навпаки, вже минув, то заподіяння шкоди в цьому випадку може призвести до відповідальності на загальних підставах за ст. 246 КК. У такий саме спосіб розв'язується питання й у випадку перевищення меж крайньої необхідності (тобто при умисному заподіянні шкоди природі шляхом незаконної порубки лісу, якщо така шкода є більше значною, ніж відвернена шкода). Однак стан перевищення меж крайньої необхідності визнається законом обставиною, що пом'якшує покарання (п. 8 ч. 1 ст. 66 КК). Відповідальність виключається лише в тому випадку, якщо особа, опинившись в екстремальній ситуації, внаслідок сильного душевного хвилювання, викликаного загрозливою небезпекою, не могла оцінити відповідність заподіяної природі шкоди цій небезпеці.

Виконання наказу або розпорядження як обставина, що виключає злочинність діяння, в теорії кримінального права аж до кінця 90-х років ХХ століття аналізувалася, щиро кажучи, недостатньо. На нашу думку, пояснити це можна передовсім тим, що досі це не було настільки актуальним, бо якихось законодавчих установлень з цього приводу просто не існувало. У КК України 2001 року вперше була передбачена норма (ст. 41), що регулює виконання наказу або розпорядження як обставини, яка виключає злочинність діяння. Детальне опрацювання всіх питань застосування зазначеного кримінально-правового інституту не є предметом нашого дослідження, оскільки це здебільшого проблема загального вчення про злочин. До нашого завдання входить аналіз лише деяких положень, застосування яких є нагальним для практики. Йтиметься про ситуації, в яких особа скоює такий екологічний злочин, як незаконна порубка лісу, за наказом або розпорядженням.

Відповідно до ч. 1 та ч. 2 ст. 41 КК, не є злочином заподіяння шкоди при сумлінному виконанні особою законного наказу або іншого розпорядження, які віддані відповідною особою в належному порядку в межах її повноважень (наприклад, керівництвом держлісгоспу своїм працівникам, скажімо, лісникам), якщо цей наказ або розпорядження не суперечить чинному законодавству. При цьому накази і розпорядження віддаються в межах професійних функцій підлеглого (він повинен мати право здійснювати вирубку деревостанів на території держлісгоспу) і не дублюють чинних нормативно-правових положень (тобто мають розпорядницький, а не нормативний характер); вони покликані виконувати окремі завдання, які безпосередньо не впливають із тривало діючих службових настанов (інструкцій тощо) [11, с. 17].

Отже, розпорядницькі акти містять лише індивідуальні настанови, адресовані певним суб'єктам та спрямовані на розв'язання конкретних життєвих ситуацій відповідно до існуючих нормативно-правових заборон і дозволів. Їхнє виконання є фактом реалізації відносин підпорядкованості, підкорення вимогам певних осіб (або органів), що таким чином здійснюють управлінські функції. Однак виданий наказ або розпорядження можуть і не відповідати вимогам норм права. Саме це і зумовлює потребу в надійному правовому захисті особи, на яку покладено обов'язок виконувати накази і розпорядження інших осіб. Дотримуючись аналогічної точки зору, Наумов А. В. стверджував, що, оскільки наказ або розпорядження не дублюють нормативні акти, які регламентують функціональні обов'язки підлеглого, то існує загроза їхньої невідповідності інтересам служби [12, с. 261]. На підставі цього аргументу цілком правильною постає практика накладати відповідальність за заподіяння шкоди внаслідок виконання наказу або розпорядження на особу, яка його віддала [11, с. 18-19]. З огляду на вищезазначене, абсолютно логічним виглядає також положення з ч. 3 ст. 41 КК України, за яким «...не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка відмовилася виконувати явно злочинний наказ або розпорядження».

Особливість такого наказу або розпорядження полягає в тому, що завжди внаслідок його виконання здійснюються або можуть бути здійснені передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні діяння, які посягають на цінності, що перебувають під кримінально-правовою охороною (у нашому випадку – лісові ресурси України). Таким чином, неправомірність наказу або розпорядження може виражатися в неправомочності особи, яка віддала наказ або розпорядження, що не відповідає встановленій формі такого тощо, а його злочинність завжди визначається змістом вимог, які він містить [11, с. 35-36, 37]. Виключенням з цього правила може бути лише ситуація, коли саме собою віддання службовою особою незаконного за формою протиправного наказу або розпорядження за наявності достатніх підстав утворить склад перевищення влади або службових повноважень або зловживання владою або службовим становищем. Головне – злочинний наказ завжди є протиправним [11, с. 36].

Наприклад, 25 березня 2005 року Керченська міжрайонна природоохоронна прокуратура порушила кримінальну справу проти службових осіб Ленінського держлісгоспу за ознаками злочинів, передбачених ч. 1 ст. 364, ст. 246 КК України. Річ у тому, що в жовтні-листопаді 2004 року, у зв'язку з тим, що на підставі лісорубного квитка, виданого за розпорядженням директора Ленінського держлісгоспу, без узгодження планів санітарно-оздоровчих заходів на 2004 рік з Республіканським комітетом АР Крим з екології та природних ресурсів (порушуючи вимоги ст. 26 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» [13]), працівники цього держлісгоспу здійснили санітарні вибіркові порубки на території заказника «Зелене

кільце». За вищезазначений період вони зрубали 110 дерев, заподіявши шкоду на суму 6 928 грн. 50 коп., що оцінили як істотну шкоду [14].

Даний приклад якраз ілюструє ситуацію, коли дії службових осіб (зокрема, директора держлісгоспу, який розпорядився видати лісорубний квиток для проведення санітарних вибіркового порубок без узгодження з органами охорони довкілля, тобто порушуючи встановлений порядок) охоплюються об'єктивною стороною зловживання службовим становищем.

Далі слід зазначити таке: якщо виконавець знає завідомо і напевно, що він виконує злочинний наказ або розпорядження та усвідомлює це, то він підлягає кримінальній відповідальності (ч. 4 ст. 41 КК України). У цьому випадку матимемо співучасть у злочині з розподілом функцій, причому начальник виступає як організатор (ч. 3 ст. 27 КК України), а підлеглий – як виконавець (ч. 2 ст. 27 КК України). Той факт, що підлеглий є залежним від начальника, може бути врахований судом при призначенні покарання як обставина, що пом'якшує відповідальність (п. 6 ч. 1 ст. 66 КК України).

Якщо ж особа не усвідомлювала і не могла усвідомлювати злочинного характеру наказу або розпорядження, то за діяння, здійснене для виконання такого наказу або розпорядження, відповідальності підлягає тільки особа, яка віддала злочинний наказ або розпорядження (ч. 5 ст. 41 КК України). У цьому випадку особа – виконавець наказу виступає своєрідним знаряддям в руках того, хто видав злочинний наказ (так зване «опосередковане заподіяння»). Останній підлягає відповідальності як виконавець того навмисного злочину (наприклад, незаконної порубки лісу), здійснення якого пропонувалося в наказі та яке він зробив «руками» безвинного «виконавця» (ч. 2 ст. 27 КК України), тобто особи, що безпосередньо вирубала дерева і чагарники, які є предметом злочину, передбаченого ст. 246 КК України.

Уперше роз'яснення з приводу відповідальності за виконання злочинного розпорядження було подано в постанові Пленуму Верховного Суду СРСР від 3 червня 1977 року «О практике применения судами законодательства об охране природы» і відтворено в однойменній постанові Пленуму Верховного Суду СРСР від 7 липня 1983 року [15; 16]. Їхня сутність полягала от у чому: кримінальна відповідальність настає тоді, коли особа, виконуючи розпорядження, безпосередньо зробила дії, що посягають на природу, і при цьому усвідомлювала незаконний характер виданого розпорядження та не вжила залежних від неї заходів щодо запобігання заподіяній шкоді. Як справедливо відзначав Плешаков А. М., це роз'яснення, яке рекомендувало пов'язувати кримінальну відповідальність за виконання злочинного розпорядження з невжиттям особою заходів щодо запобігання результатам, що настали, виглядає алогічним. По-перше, вживання якихось заходів – це, ймовірно, за все, елемент діяльного каяття, або пом'якшувальна обставина, що не виключає визнання діяння злочинним. По-друге, не зовсім зрозуміло, як можна виконувати незаконне розпорядження, знаючи про це, і водночас докладати зусиль для його невиконання. Нарешті, по-третє, не ясно, які ж то мають бути заходи, що залежать від винного і запобігають тій шкоді, яку сам винний завдає. Якщо особа припинила виконувати злочинний наказ, то, за змістом роз'яснень Пленуму, кримінальна відповідальність не настає. Однак у такому разі йдеться вже не про виконання злочинного розпорядження, тобто немає підстав для застосування аналізованого кримінально-правового інституту [17, с. 146-147].

Говорячи про подібне врегулювання цього питання сьогодні, важливо відзначити, що ні постановою Пленуму Верховного Суду України № 1 від 26 січня 1990 року «Про практику роз-

гляду судами справ про відповідальність за порушення законодавства про охорону природи» (яка втратила чинність) [18], ні нині діюча постанова Пленуму Верховного Суду України №17 від 10 грудня 2004 року «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» [19] відповідно не містила й не містить якое роз'яснень щодо підстав залучення до кримінальної відповідальності за виконання злочинного розпорядження, результатом якого є здійснення злочинних дій стосовно об'єктів природи (в тому числі незаконної порубки лісу). Діяння, пов'язане з ризиком, як обставина, що виключає злочинність діяння, в теорії кримінального права аналізувалося досить давно [20]. При цьому різні автори по-різному називали ризик: припустимим, нормальним, господарським, правомірним професійним, припустимим науковим, виробничим тощо [2, с. 17; 20, с. 46; 21, с. 92; 22, с. 32].

Так, інститут виправданого професійного ризику стає предметом дослідження в кримінально-правовій науці з середини 50-х років. Одним з перших учених-криміналістів, який займався проблемою професійного ризику, був Грінберг М. С. – він опублікував низку статей, монографію та дисертацію з цієї проблематики [23; 24]. Грінберг М. С. визначав виробничо-господарський ризик як правомірне створення небезпеки задля досягнення суспільно корисного результату, якого не можна досягти неризикованими способами [20, с. 32].

У КК України 2001 року, як відомо, ризик описано як діяння, пов'язане з ризиком, оскільки законодавець вважає недостатнім розглядати, скажімо, тільки професійний, господарський або інший ризик. Дана позиція знайшла підтримку і в спеціальній літературі та мотивувалася тим, що зазначення, наприклад, лише професійного і господарського видів ризику тільки деталізує і необґрунтовано обмежує сферу припустимого виправданого ризикованого діяння [23, с. 22; 24, с. 15]; крім того, для визначення виправданості ризику необхідно зважати на зміст поведінки, а не на характеристики суб'єкта [25, с. 199]. Поняття ж «діяння, пов'язаного з ризиком» виглядає як найбільш удале позначення припустимого ризику і охоплює всі сфери людської діяльності. Його «виявлення» розв'язало тогочасні розбіжності щодо назви припустимого ризику (правомірний, господарський, професійний або виробничий тощо). Утім, сьогодні теорія і практика українського кримінального права дійшли остаточного висновку про доцільність закріплення в кримінальному законодавстві норми про діяння, пов'язаного з ризиком, серед обставин, що виключають злочинність діяння [26, с. 51]. Цей кримінально-правовий інститут увійшов до ст. 42 КК України 2001 року, а його теоретичне обґрунтування набуває нового й важливого звучання. Даний інститут є новелою в сучасному кримінальному законодавстві. Відзначимо, що пов'язане з ризиком діяння – про що йшлося вище – можливе в різних сферах людської діяльності, але відсоток імовірності виникнення ситуації ризику в конкретних обставинах буває різним [27, с. 10].

Наше завдання охоплює лише узагальнений розгляд основних понять, що містяться у ст. 42 КК України. Звертаючись до теми даного дослідження, ми вважаємо, що слід докладніше проаналізувати одну з умов, за якої ризик не визнається виправданим, – завідомою загрозою екологічної катастрофи.

Пропозицію щодо визначення ролі та місця власне екологічного ризику в діяльності з охорони природи вперше висловив Петров В. В. [28, с. 160]. Він казав, що екологічний ризик – це припустимість імовірності заподіяння шкоди довкіллю заради досягнення певного екологічного або господарського ефекту. Виправданий («нормальний») екологічний ризик, на його думку, має ґрунтуватися на пізнанні та правильному використанні законів розвитку при-

роди, при відсутності в перспективі необоротних наслідків (тобто заподіяння мінімальної шкоди довкіллю при реальній можливості відтворення природних ресурсів), домірності досягнутого результату вимушеним порушенням у стані природного середовища проживання [29, с. 93]. Ця концепція і надалі розвивалася у працях інших вчених-юристів.

Аналіз умов, за яких екологічний ризик може вважатися виправданим, сприятиме всебічному розкриттю проблеми. По-перше, ризик, відповідно до положень чинного законодавства, вважається виправданим тільки в тих випадках, коли внаслідок ужитих заходів, пов'язаних з ризиком, може бути досягнута суспільно корисна мета. Під такою метою можна допустити як досягнення користі або результату, так і запобігання істотній шкоді. Існує думка, що під цим треба розуміти «збереження та збільшення будь-яких загальнолюдських цінностей як для всього суспільства, так і для окремих груп» [30, с. 109].

Наявність у кримінальному законодавстві настільки невизначеного поняття, як «суспільно корисна мета», на наш погляд, не може не породжувати труднощів у діяльності правоохоронних органів. Та й показники (нормальне екологічне середовище тощо), які складають даний термін, свідчать про його невизначено-об'ємний зміст.

По-друге, ризик вважається виправданим, якщо поставлена суспільно корисна мета не могла бути досягнута ніякими іншими діями, крім ризикованих. У принципі, це положення не викликає заперечень, бо на ньому базується визнання будь-якого виду ризику виправданим («нормальним», «прийнятним» тощо). Цю умову можна розглядати як фактичну підставу діяння, пов'язаного з ризиком. У якості ж правової підстави цієї обставини, що виключає злочинність діяння, поряд із загрозливою небезпекою правоохоронюваним благам виокремлюється, наприклад, можливість посилення охорони довкілля тощо [29, с. 7].

По-третє, ризик виправданий, якщо суб'єкт, що допустив його, вжив заходи, достатні для запобігання шкоди правоохоронюваним інтересам. Іншими словами, після ретельного аналізу всіх обставин особа мусить обґрунтовано розраховувати, що можлива шкода менш імовірна або істотно менша, ніж передбачувана користь від ризикованих дій. Причому на суб'єктів ризику не накладається ніяких зобов'язань щодо компенсації шкоди в довкіллі.

Утім, може трапитися так, що особа своїми діями завдасть значено більшу, ніж передбачалося, шкоду. Ми вважаємо, що тут цілком імовірна теоретична розробка ідеї (а також її відображення в кримінальному законодавстві) про кримінальну відповідальність за перевищення меж виправданого (в тому числі екологічного) ризику. Відповідальність у цій ситуації має наставати за нормами Особливої частини КК України (наприклад, як у нашому випадку, за ст. 246 КК України). У своєму дисертаційному дослідженні Ющик Є. пропонує перевищенням меж діяння, пов'язаного з ризиком, визнавати необережне заподіяння шкоди в умовах досягнення суспільно корисної мети, коли особа не використала всіх можливих засобів для запобігання шкоді, які в даній ситуації об'єктивно були здатні попередити настання негативних наслідків [26, с. 181].

Безсумнівний інтерес для нашого аналізу має ще один аспект оцінки ризику як виправданого – це ті умови, за яких він ніколи не може бути визнаний таким. Отже, ризик не визнається виправданим, якщо він свідомо сполучений із загрозою для життя людей, іншими надзвичайними подіями, а також із завідомою загрозою екологічної катастрофи. Проаналізуємо сутність терміна «екологічна катастрофа», ґрунтуючись на правовій літературі, за браком йо-

го широкого поняття як у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» [31], так і в постатейному коментарі до КК України [26, с. 177].

Екологічна катастрофа – це кінцевий результат, що, як правило, є наслідком кількарізних проміжних господарських акцій, вчинених під виглядом виправданого ризику [29, с. 94]. За змістом слова, катастрофа – це подія з нещасними, трагічними наслідками [32, с. 264]. Екологічна катастрофа, таким чином, може розглядатися як подія, пов'язана не тільки із сьогочасними трагічними наслідками, але і з імовірними негативними змінами середовища проживання надалі, які можуть зашкодити життю і здоров'ю людей як нинішнього, так і майбутнього покоління. Інакше кажучи, під екологічною катастрофою розуміють порушення екологічних правил безпеки, які заподіюють значну шкоду (в усіх її варіаціях та зв'язку з більшими втратами економічного характеру) здоров'ю населення та довкіллю [33, с. 97–99].

Завідомість загрози такої екологічної катастрофи припускає достовірну та очевидну для винної особи ймовірність того, що своїми ризикованими діями вона може заподіяти непоправну екологічну шкоду середовищу проживання; причому особа має усвідомлювати саме ймовірність такої екологічної катастрофи. Це важлива передумова для оцінки того, чи є дії виправдано або невинувато ризикованими.

Якщо особа орієнтується на свідоме заподіяння шкоди довкіллю (а не на завідоме нарання його на небезпеку), ризик у тому чи іншому вигляді зовсім відсутній. Такі дії, що призвели до настання кримінально каранних екологічних наслідків шляхом порушення правил з галузі природокористування, мають кваліфікуватися як екологічні злочини, передбачені в розділі VIII «Злочини проти довкілля» [26, с. 177] і можуть виражатися, наприклад, у знищенні (в нашому випадку – шляхом незаконної порубки лісу, ст. 246 цього розділу) природних компонентів та інших злочинних діянь. Слід додати таке: по-перше, говорячи про шкоду довкіллю при обгрунтованому ризикові для досягнення суспільно корисної мети, то ніяка мета не виправдує ризик, при якому завідома загроза екологічної катастрофи; тож такий ризик, скоріше за все, не можна визнавати обгрунтованим.

По-друге, саме словосполучення «завідома сполученість із загрозою екологічної катастрофи» є досить двозначним. Виходить, що можливість настання небажаних наслідків така велика, а особа настільки ясно це усвідомлює, що про ризик як такий вже навіть не йдеться. А дії особи, по суті, є початком посягання на ті чи інші елементи довкілля (наприклад, лісові ресурси). Отже, зазначення цієї обставини в кримінально-правовій нормі, що регламентує ризик, може, на наш погляд, розглядатися як зайве.

Подібну позицію підтвердили дослідники даної обставини, що виключає злочинність діяння. Так, Ющик Є. запропонувала змінити редакцію ч. 3 ст. 42 КК України, а саме, вилучити з неї наступне положення: «Ризик не визнається виправданим, якщо він завідомо створював загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи інших надзвичайних подій» і замінити його на «невиправданість і необгрунтованість ризику в разі настання тяжких наслідків» (тобто усунути згадування «завідомості»). Свою позицію авторка пропозиції мотивувала, головне, тим, що «завідомість загрози вступає в протиріччя з вимогою вживання достатніх заходів для запобігання шкоди і розрахунку особи на ненастання даної шкоди» [26, с. 176].

З огляду на вищевикладене, виправданим слід визнавати ризик, якщо поставлена мета не могла бути досягнута ніякими іншими діями, не пов'язаними з ризиком, відсутня ймовірність

настання необоротних наслідків для довкілля, причому особа, яка допустила ризик, обґрунтовано вважала, що вжила достатніх заходів для запобігання шкоди екологічним інтересам.

Проведене дослідження підтвердило, що такі кримінально-правові інститути, як крайня необхідність, виконання наказу або розпорядження, пов'язане з ризиком діяння, дійсно можуть розглядатися як обставини, що виключають – при зазначених умовах – злочинність незаконної порубки лісу. А той факт, що до КК України 2001 року вперше ввели такі з вищезгаданих інститутів, як виправданий ризик і виконання наказу або розпорядження, ще більше (порівняно зі старим кримінальним законодавством) звужує межі кримінальної відповідальності особи за незаконну порубку лісу, надаючи їй додаткові гарантії особистої свободи.

Перелік літератури

1. Таганцев Н. С. Русское уголовное право: часть общая / Н. С. Таганцев. – СПб., 1902. – Т. 1. – XXXV. – 380 с.
2. Слуцкий И. И. Обстоятельства, исключающие уголовную ответственность / И. И. Слуцкий. – Л.: Изд-во ЛГУ 1956. – 118 с.
3. Владимиров В. А., Ляпунов Ю. И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния / В. А. Владимиров, Ю. И. Ляпунов. – М., 1970. – 112 с.
4. Козак В. Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости / В. Н. Козак. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1981. – 154 с.
5. Диденко В. П. Правомерность причинения вреда преступнику при задержании / В. П. Диденко. – К.: КВШ МВД СССР, 1984. – 72 с.
6. Баулин Ю. В. Право граждан на задержание преступника / Ю. В. Баулин. – Х.: Вища школа, 1986. – 156 с.
7. Побегайло Э. Ф., Ревин В. П. Необходимая оборона и задержание преступника в деятельности органов внутренних дел: [учеб. пособие] / Э. Ф. Побегайло, В. П. Ревин. – М.: Академия МВД СССР, 1987. – 53 с.
8. Баулин Ю. В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния / Ю. В. Баулин. – Х.: Изд-во «Основа», 1991. – 360 с.
9. Курс советского уголовного права. Часть общая. – М.: Наука, 1970. – . – – Т. 2. – 516 с.
10. Бьогриць-Котляревский Л. С. Очерки курса русского уголовного права. Общая и особенная часть: Лекции / Бьогриць-Котляревский Л. С. – К., Х.: Южно-Русское книгоизд-во Ф. А. Югансона, 1896. – 671 с.
11. Дячук С. І. Юридична природа виконання наказу, кримінально-правова оцінка діяння особи, що віддала чи виконала протиправний наказ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / С. І. Дячук. – К., 2000. – 248 с.
12. Российское уголовное право. Общая часть: [учебник]. – М.: Изд-во «Спарк», 1997. – 454 с.
13. О природно-заповедном фонде Украины: Закон Украины від 14.03.1992 // Ведомости Верховной Рады Украины. – 1992. – № 34. – Ст. 502.
14. Уголовное дело № 10554160018 (возбуждено Керченской межрайонной природоохранной прокуратурой 25.03.2005 г.) / Архив прокуратуры АР Крым.
15. Постановление Пленума Верховного Суда СССР «О практике применения судами законодательства об охране природы» от 3 июня 1977 г. // Бюллетень Верховного Суда СССР. – 1977. – № 4. – С. 2-11.
16. Постановление Пленума Верховного Суда СССР «О практике применения судами законодательства об охране природы» от 7 июля 1983 г. (с изменениями и дополнениями) // Бюллетень Верховного Суда СССР. – 1983. – № 4. – С. 15-26.
17. Плешаков А. М. Уголовно-правовая борьба с экологическими преступлениями: (теоретический и прикладной аспект): Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / А. М. Плешаков. – М., 1994. – 339 с.
18. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. – Х.: Одиссей, 2001. – 462 с.
19. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 17 від 10 грудня 2004 р. // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 1. – С. 9-12.
20. Гринберг М. С. Проблемы производственного риска в уголовном праве / М. С. Гринберг. – М.: Госгориздат, 1963. – 125 с.
21. Шаргородский М. Д. Научный прогресс и уголовное право / М. Д. Шаргородский // Советское государство и право. – 1969. – № 12. – С. 87-95.
22. Ляпунов Ю. Реформа уголовного законодательства и пробелы права / Ю. Ляпунов // Советская юстиция. –

1989. – № 3. – С. 31-32.
23. Бронина А. Б., Крассов О. И. Работникам леса / А. Б. Бронина, О. И. Крассов. – М. : Наука, 1990. – 384 с.
24. Мельникова В. О профессиональном и хозяйственном риске / В. О. Мельникова // Советская юстиция. – 1989. – № 22. – С. 22-23.
25. Келина С. Профессиональный риск как обстоятельство, исключющее преступность деяния / С. Келина // Советская юстиция. – 1988. – № 22. – С. 14-15.
26. Ситковская О. Д. Психология уголовной ответственности / О. Д. Ситковская. – М. : НОРМА, 1998. – 285 с.
27. Ющик О. Кримінально-правове регулювання діяння, пов'язаного з ризиком, за законодавством України: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О. Ющик. – Одеса, 2004. – 220 с.
28. Ющик О. Кримінально-правове регулювання діяння, пов'язаного з ризиком, за законодавством України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. Ющик. – Одеса, 2004. – 19 с.
29. Петров В. В. Экология и право / В. В. Петров. – М. : Юридическая литература, 1981. – 224 с.
30. Петров В. В. Экологические преступления: понятие и составы / В. В. Петров // Государство и право. – 1993. – № 8. – С. 88-99.
31. Самороков В. И. Риск в уголовном праве / В. И. Самороков // Государство и право. – 1993. – № 5. – С. 103-112.
32. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 26.06.1991 р. // Ведомости Верховной Рады Украины. – 1991. – № 41. – Ст. 547.
33. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : ГИИНС, 1961. – 900 с.
34. Шарипкулова А. Ф. Экологический обоснованный риск как обстоятельство, исключющее уголовную ответственность / А. Ф. Шарипкулова. // Новое уголовное законодательство и обеспечение безопасности и прав личности: [материалы научно-практической конференции]. – Уфа: УЮИ МВД РФ, 1997. – С. 95-99.

Скворцова О. В. Обстоятельства, исключющие преступность незаконной порубки леса / О. В. Скворцова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2009. – Т. 22 (61), № 2. – С. 287-295.

В статье анализируются крайняя необходимость, исполнение приказа или распоряжения, а также деяние, связанное с риском (или оправданный экологический риск), как обстоятельства, исключющие преступность незаконной порубки леса. Сформулированы их признаки. Обозначается влияние данных обстоятельств на определение рамок уголовной ответственности за незаконную порубку леса.

Ключевые слова: крайняя необходимость, исполнение приказа или распоряжения, оправданный экологический риск, условия правомерности рубки леса.

Skvortcova O. The circumstances excluding criminality of illegal felling of wood / O. Skvortcova // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2009. – Vol. 22 (61). № 2. 2009. – P. 287-295.

In the article, extreme necessity, execution of order or instruction, and the act connected with risk (or justified ecological risk) are analyzed as the circumstances excluding criminal nature of illegal felling of timber. Their attributes are formulated. Influence of the given circumstances on assessment of limits of the criminal liability for illegal felling of timber is designated.

Keywords: extreme necessity, execution of order or instruction, justified ecological risk, terms of legitimacy of felling of timber.

Надійшла до редакції 30.09.2009 р.